УДК 332:504.03

Струк Н.П.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

ОСНОВНІ СКЛАДОВІ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

MAIN CONSTITUENTS OF MECHANISM OF PROVIDING POWER SECURITY OF THE COUNTRY

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено теоретичні підходи до визначення категорії «енергетична безпека». Сформовано змістову характеристику поняття «енергетична безпека». Обґрунтовано основні механізми забезпечення енергетичної безпеки держави: організаційно-економічний, правовий та інституційний. Узагальнено напрями їх удосконалення.

Ключові слова: економічна безпека, енергетична безпека, механізм, загрози, вдосконалення.

АННОТАЦИЯ

В статье исследованы теоретические подходы к определению категории «энергетическая безопасность». Сформирована содержательная характеристика понятия «энергетическая безопасность». Обоснованы главные механизмы обеспечения энергетической безопасности государства: организационно-экономический, юридический и институционный. Обобщены направления их совершенствования.

Ключевые слова: экономическая безопасность, энергетическая безопасность, механизм, угрозы, усовершествование.

ANNOTATION

Theoretical principles in relation to determination of category «power security» are investigated. Semantic description of concept « power security» is formed.Basic mechanisms of providing power security of the country are justified: organizational and economic, legal and institutional.Directions of their improvement are generalized.

Keywords: economic security, power security, mechanism, threat, improvement.

Постановка проблеми. Сучасні умови державотворення вимагають розроблення та запровадження демократичних засобів впливу на всі процеси, які відбуваються в суспільстві, та всі сфери суспільного життя держави, серед яких найважливішими є питання, пов'язані з безпекою держави. При цьому сьогодні особливо актуальним є забезпечення національної безпеки в цілому та її складових зокрема. Фактично впродовж останнього десятиліття енергетична безпека держави, її національної економіки стала основним чинником соціально-економічного розвитку країни. Посилення енергозалежності економіки країни зумовлює необхідність формування ефективного механізму забезпечення енергетичної безпеки та обґрунтування сутності й особливостей функціонування його складових елементів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці забезпечення та оцінювання енергетичної безпеки держави присвятили наукові публікації такі вчені: В. Бараннік, О. Власюк, О. Дзьоба, Я. Жаліло, М. Земляний, І. Мазур, Є. Сухін, О. Суходоля, А. Шидловський, А. Шевцов та ін. Дослідження науковців обмежуються переважно вивченням споживання енергоресурсів або забезпеченням енергетичної безпеки окремих економічних суб'єктів. Недостатня увага приділяється питанням сутнісної характеристики основних складових елементів механізму забезпечення енергетичної безпеки країни, і вони мало відображені в науково-дослідних напрацюваннях.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В умовах реалізації в країні системних економічних реформ особливо важливо враховувати, що рівень розвитку енергетики справляє визначальний вплив на стан економіки в державі, вирішення проблем соціальної сфери та рівень життя людей. Сьогодні як ніколи потрібне сприяння реформуванню енергетичної сфери з метою забезпечення стабілізації економіки, економічного розвитку та економічної безпеки держави в цілому. Орієнтація на такий результат передбачає використання певних механізмів та інструментарію забезпечення економічної безпеки держави в цілому та важливої її складової – енергетичної безпеки. Необхідність вироблення теоретичних і методичних характеристик механізму забезпечення енергетичної безпеки обумовила вибір теми та мету дослідження.

Мета статті полягає в аналізі та сутнісної характеристиці основних складових елементів механізму забезпечення енергетичної безпеки країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження проблем безпеки, зокрема енергетичної, має важливе значення для забезпечення національної безпеки кожної держави, особливо для тих, які недостатньою мірою забезпечені енергоресурсами. Енергетична безпека України в умовах поточної української кризи є одним із ключових питань сьогодення. У ст. 17 Конституції України визначено, що найважливішою функцією держави і справою народу є забезпечення її національної безпеки [1]. Однією з частин національної безпеки є економічна безпека, складовими елементами якої є енергетична, макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, виробнича, демографічна, соці-

альна, продовольча безпека. Причому в умовах формування державності важливою складовою частиною економічної безпеки, яка визначає і стан національної безпеки в цілому, є енергетична безпека країни (рис. 1).

У вузькому розумінні сьогодні під безпекою розуміють «стан захищеності найбільш важливих інтересів особистості, суспільства та держави від загроз» [2, с. 10]. У широкому розумінні безпека відображає «захищеність природних, фізіологічних, соціально-економічних, ідеально-духовних та ситуативних потреб у ресурсах, технологіях, інформації та моральних ідеалах, необхідних для життєдіяльності і розвитку населення» [3, с. 275].

У відомих наукових дослідженнях термін «енергетична безпека» має багато тлумачень, що свідчить про його багатогранність, багатовимірність та багатофакторність.

Під енергетичною безпекою розуміють такий стан економіки, що сприяє ефективному використанню енергетичних ресурсів країни, наявності на енергетичному ринку достатньої кількості виробників та постачальників енергії, а також доступності, диференційованості та екологічності енергетичних ресурсів [4].

У науковій літературі енергетична безпека здебільшого трактується як спроможність держави забезпечити максимально надійне, технічно безпечне, екологічно прийнятне та обґрунтовано достатнє енергозабезпечення економіки і населення, а також гарантоване забезпечення можливості керівництва держави у формуванні та здійсненні політики захисту національних інтересів у сфері енергетики без надмірного зовнішнього та внутрішнього тиску в сучасних та прогнозованих умовах [5; 6].

На думку В.О. Бараннік [6, с. 120], енергетична безпека – це стан захищеності життєво важливих «енергетичних інтересів» особистості, суспільства, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз; ці інтереси полягають у безперебійному забезпеченні споживачів економічно доступними паливно-енергетичними ресурсами прийнятної якості за нормальних умов та в надзвичайних ситуаціях.

Енергетична безпека – це своєчасне, повне і безперебійне забезпечення паливом та енергією необхідної якості матеріального виробництва, невиробничої сфери, населення, комунально-побутових та інших споживачів; запобігання шкідливому впливу на довкілля; транспортування, перетворення і споживання паливно-енергетичних ресурсів в умовах сучасних ринкових відносин, тенденцій та показників світового ринку енергоносіїв [7].

Згідно з Енергетичною стратегією України на період до 2030 р., енергетична безпека є невід'ємною складовою економічної і національної безпеки, необхідною умовою існування і розвитку держави. Енергетична безпека України – це спроможність держави забезпечити ефективне використання власної паливно-енергетичної бази, здійснити оптимальну диверсифікацію джерел і шляхів постачання в Україну енергоносіїв для забезпечення життєдіяльності населення та функціонування національної економіки в режимі звичайного, надзвичайного та стану війни, попередити різкі цінові коливання на паливно-енергетичні ресурси або ж створити умови для безболісної адаптації національної економіки до нових цін на ці ресурси на світових ринках. Енергетична безпека передбачає досягнення стану технічно надійного, стабільного, економічно ефективного та екологічно безпечного забезпечення енергетичними ресурсами економіки і соціальної сфери держави [8].

Таким чином, під енергетичною безпекою слід також розуміти здатність держави в особі її органів управління забезпечити кінцевих споживачів енергією в необхідному обсязі та належної якості у звичайних умовах, а також під час дії дестабілізуючих факторів (надзвичайних ситуацій) внутрішнього чи зовнішнього характеру в межах гарантованого покриття мінімального обсягу найважливіших потреб країни, окремих її районів, міст, селищ чи об'єктів у паливно-енергетичних ресурсах.

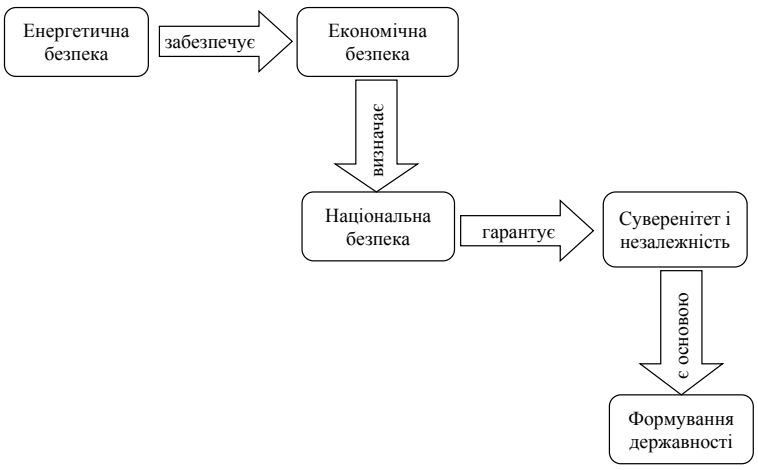

Рис. 1. Вплив енергетичної безпеки на формування державності

Мета управління енергетичною безпекою повинна полягати в тому, щоб ліквідувати або мінімізувати загрози (виявлені за результатами аналізу індикаторів енергетичної безпеки), а також розвинути наявні потенційні можливості поліпшення стану енергетичної безпеки.

У цьому контексті важливо відзначити, що в сьогоднішніх умовах поточної української кризи важливим і першочерговим завданням є забезпечення енергетичної безпеки держави, тому ефективне функціонування механізму забезпечення енергетичної безпеки є визначальним за таких обставин.

Зазначимо, що під механізмом (від грецького μηχανήmechané – машина) класично розглядається сукупність штуч-

них рухомосполучених елементів, що здійснюють заданий рух, пристрій (сукупність рухомих ланок або деталей), що передає чи перетворює (відтворює) рух, внутрішній устрій, система функціонування чого-небудь, апарат будь-якого виду діяльності [9, с. 19].

Сучасні науковці під механізмом забезпечення енергетичної безпеки розуміють сукупність інституціональних організаційних структур і комплексу використовуваних ними процедур, форм, методів і важелів розв'язання суперечностей і послаблення чи усунення загроз в енергетичній сфері. Основними передумовами формування механізму забезпечення енергетичної безпеки є визначення енергетичної стратегії та тактичних заходів її реалізації в державних програмах, обґрунтування системи найважливіших показників за спорідненими ознаками, відстеження зовнішніх та внутрішніх загроз в енергетичній сфері [10, с. 310].

Механізм забезпечення енергетичної безпеки повинен бути комплексним, складним механізмом, який забезпечує функціонування системи енергетичної безпеки держави. Оптимальним поєднанням, на нашу думку, є злагоджена система функціонування трьох основних механізмів: організаційно-економічного, правового, інституційного.

Організаційно-економічний механізм забезпечення енергетичної безпеки слід розглядати як сукупність інституційних, організаційних структур і комплекс використовуваних ними економічних законів, закономірностей та форм і методів нівелювання й усунення внутрішніх і зовнішніх загроз в енергетичній сфері. До складу цього механізму будуть входити економічні, адміністративні, фінансові, законодавчо-нормативні форми, важелі, стимули і методи регулювання та модель інноваційного розвитку енергетичної системи (включає суб'єктів паливно-енергетичного комплексу (ПЕК) та споживачів паливно-енергетичних ресурсів) [11, с. 68]. Організаційно-економічний механізм забезпечення енергетичної безпеки слід переорієнтувати на: формування економічних умов для розвитку паливно-енергетичного комплексу та створення нових енергетично ефективних споживачів; створення конкурентного ринку електро-, теплоенергії та паливно-енергетичних ресурсів; відновлення фінансової стабільності підприємств ПЕК і споживачів ПЕР; підвищення техніко-технологічного рівня виробництва; інноваційний розвиток підприємств із використанням новітніх технологій тощо [11, с. 72].

У дослідженні О.В. Сердюченко [12, с. 10–11] доведено, що правовий механізм забезпечення енергетичної безпеки складається з двох основних складових частин. Перша – це норми права, які регулюють відносини фізичних та юридичних осіб між собою, а також між вказаними суб'єктами і державними органами в енергетичній сфері України. Друга – це норми, які регулюють діяльність державних органів щодо здійснення ними владного впливу в енергетичній сфері України.

Сучасний стан справ в енергетичній галузі свідчить про недосконаліть існуючого інституціонального механізму забезпечення енергетичної безпеки України, що достатньо обґрунтовано і в наукових працях, і в практичних посібниках. До інституцій у сфері енергетичної безпеки відносяться органи центральної виконавчої влади та місцевого самоврядування. Практика свідчить про низьку ефективність існуючого інституціонального механізму забезпечення державної енергетичної безпеки та необхідність його вдосконалення. Під час його реформування слід здійснити умовний поділ державних органів на групи, що обумовлено необхідністю виконання кожною з них державних функцій забезпечення енергетичної безпеки. Вирішення цих проблем значною мірою залежить від ефективності функціонування державних органів, що здійснюють управлінський та правовий вплив у сфері забезпечення енергетичної безпеки України.

Крім того, важливою умовою забезпечення енергетичної безпеки має бути чітке усвідомлення інтегрованості енергетичного ринку та необхідності об'єктивної та широкої поінформованості щодо ситуації на ньому. Також треба забезпечувати надійність та певну гарантованість енергопостачання через систему резервів, стратегічних запасів, інші способи корекції нестабільності

Першочерговою проблемою забезпечення енергетичної безпеки є відстеження та оцінка рівня загроз інтересам держави за допомогою багатовимірних, системних та інших методів і прогнозування розвитку ситуацій із метою управління ними за допомогою вжиття своєчасних заходів.

Висновки. Енергетична безпека є однією із найважливіших функціональних складових економічної безпеки. У науковій літературі поняття «енергетична безпека» трактується як спроможність її забезпечення державою, як стан її захищеності та як здатність держави в особі її органів управління забезпечити кінцевих споживачів енергією в необхідному обсязі та належної якості у звичайних умовах, а також під час дії дестабілізуючих факторів (надзвичайних ситуацій) внутрішнього чи зовнішнього характеру в межах гарантованого покриття мінімального обсягу найважливіших потреб країни, окремих її районів, міст, селищ чи об'єктів у паливно-енергетичних ресурсах;

Для енергетичної безпеки важливою є побудова ефективного комплексного механізму, який буде забезпечувати функціонування системи енергетичної безпеки держави на основі оптимальної взаємодії трьох основних механізмів: організаційно-економічного, правового, інституційного.

Основне завдання енергетичної безпеки України в умовах поточної української кризи та глобалізаційних викликів – забезпечення

можливості стабільно виробляти та використовувати енергію з метою сприяння економічному зростанню країни та підвищення рівня якості життя населення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.
2. Куркин Н.В. Управление экономической безопасностью развития предприятия : [монографія] / Н.В. Куркин. – Днепропетровск : АРТ-ПРЕСС, 2004. – 452 с.
3. Стельмащук А.М. Система механізмів сталого розвитку та економічної безпеки національного господарства / А.М. Стельмащук // Інноваційна економіка. – 2011. – № 7(26). – С. 272–276.
4. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 20.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm.
5. Шевцов А.І. Енергетична безпека України: стратегія та механізми забезпечення / А.І. Шевцов, М.Г. Земляний, В.О. Бараннік. – Дніпропетровськ : Пороги, 2002. – 264 с.
6. Бараннік В.О. Аналіз паливно-енергетичного балансу з точки зору енергетичної незалежності / В.О. Бараннік // Стратегічна панорама. – 2004. – № 3. – С. 116–123.
7. Про Концепцію діяльності органів виконавчої влади у забезпеченні енергетичної безпеки України : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 січня 1998 р. № 48 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ua-info.biz/legal/baselp/ua-tmwenu.htm.
8. Енергетичної стратегії України на період до 2030 р. : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 1071 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13/paran3#n3.
9. Радченко О.В. Родові ознаки категорії «Механізм» в соціальних науках / О.В. Радченко // Публічне управління: теорія та практика : збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. – 2013. – Вип. 3(15). – 216 с.
10. Мазур І.М. Дефініція поняття «Енергетична безпека»: денотативний підхід / І.М. Мазур // Науково-інформаційний вісник. – 2013. – № 8. – С. 302–314.
11. Мазур І.М. Концептуальні засади організаційно-економічного механізму забезпечення енергетичної безпеки економіки України / І.М. Мазур // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – № 4. – С. 67–73.
12. Сердюченко О.В. Адміністративно-правові засади забезпечення енергетичної безпеки України : автореф. дис. … канд. юр. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О.В. Сердюченко. – Київ, 2009. – 24 с.